

La yerba na parroquia quirosana de Ricao

ANTONIO ALONSO DE LA TORRE GARCÍA

Ricao ye una de les catorce parroquies del conceyu de Quirós y tien una estensión de 30'6 km². Pascual Madoz nel *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico (1840-1850)* diznos d'esti llugar que s'alluga "en terreno montuoso, con libre ventilación; clima templado y sano", en "terreno de mediana calidad" y traviésalu "el Camino real que conduce a Castilla". Acolléchense "escanda, maíz, habas, patatas, yerba, [...]"; se cria ganado vacuno, caballar, de carda, lanar y cabrío". Diznos tamién qu'hai caza mayor y menor, animales dañibles y que se pesquen truches.

El llabor de la yerba nesta parroquia a lo llargo l'año ye lo qu'intentamos resumir equí.

N'**iviernu** nun suel facese nada nos praos, sobre too si tán nevaos; nel casu que se puea "vas con un *garabatu* y recueches la fuecha pa *mullir* las vacas, ya de pasu *llimpiabas* el prau".

Per esta fastera *la fuecha agarabatábase* mui poco, nun siendo pa mullir y esti fechu respunde a que per equí hai mui pocos finques de llenden con castañales, que ye l'árbol con fueya que más tarda en pudrir. Abunda

ensin embargu l'ablanal, lo de salgueru, lo de fresnu... con fueya que pudre en cuatro díes y que nun trai cuenta sacalo del prau porque hasta sirve p'abonalu. Nun pasa lo mesmo colos pueblos de la parte baxo del conceyu que tienen más castañales y hai que quema-yos la fueya o usalo pa mullir.

Nesti tiempu fríu *las vacas* tán nel *istablu*, onde'l suelu ye de *llábanas*, formando *las cameras* onde s'asitien les vaques y que son daqué inclinaes y tán separtaes por una canal que se llimpia col *picu de rallar*. La yerba echábase nel *preselbe* (distintu del d'onde comen *las caballerías*, que ye'l *comedeiru*). Nel *preselbe* estremamos: *los champlones* que tienen pola yerba que comen les vaques, *las retrigas* que son les vares verticales que van dar na parte d'arriba n'otru maderu que ye *la cadena*. Les retrigues van suxetes *polas murgazas*, que les atañacen y son les que van enterraes en suelu. Nes retrigues hai unos furacos onde se meten *los trezos*, fechos d'ablanal restorcío y en forma d'aros y que si son de madera suelen ser dos y si son de fierro (más moderno) suelen tener tres. Nestos trezos ye onde s'enganchen *los collares* que podien ser de *llave* o de *coplera*; el primeru ye de madera y el segundu tien más piel; otru collar más vistosu yera'l de *llueca*, con más colorinos y una llave comu de torniellu.

Enriba'l *preselbe* poníase la yerba *nel treme*: *de pandas*, unos troncos non mui gruesos, si ye de los antiguos, o *trillón* si ye más modernu, de vares trenzaes.

Ye tamién pel iviernu cuando se saca'l *cutsu* del *istablu* y se pon nel *cutseiru*, pa más tarde llevalo al *cortinal*, que ye onde tán les tierres. Dempues de dar vuelta a la tierra, llabor denomáu *abarbetsar*, y de pasar *la grade* pa francir los tarrones que quedaren, ye cuando s'empieza a *cutsar*, pa últimos d'abril.

Pela *primavera* faise poco nos praos. Puen *llimpiase*,

abrir las presas pa que nun s'enllamuerquen o regalos dalgo. Hai xente que roza con una especie de gadaña pequeña, que llamen rozón, o cola foiz; otra xente nun roza, porque nesti pueblu, al dicir de los informantes, el rozu nun miedra muncho: lo que más abonda nos zarros ye l'ablantal y pa la rozaúra basta con, a la hora segar, dir escamochando el zarru cola mesma gadaña, dir cortando la corana de los ablanales. Poro, faise la rozaúra y la segaúra al mesmu tiempu, anque hai que dir con cuidáu cola espinera, procurando que nun quede nada d'ella mecío cola yerba que vas segando porque sinón va topase con ello n'iviernu, al dir esmesando la yerba del pachar per baxo, cola ayuda del gabitu, un palu afileáu y acabáu en forma de gancho pa facilitar esti llabor; si hai priesa y se quier acabar primero entós esmantéllase, sácase la yerba perriba cola pala.

Hasta mediaos de mayu los praos *pástianse*, anque depende un poco de la so abundancia: los más *fuertes* había que pastialos más, había que *castigalos*. Si nun se facía asina, a la hora segalos tenien la yerba más *gruesa*. Polo contrario, habíalos más *secanos* que se pastiabén menos.

La yerba *maúra* más o menos en mes de xunu, variando d'unos praos a otros según lo visiegos o lo solanos que fueren. Ye agora, en llegando'l *branu* cuando hai que *dir a la yerba* propiamente, habiendo años en que se pue tar hasta mediaos de setiembre si nun hai bon tiempu sobremanera antes qu'había más vaques qu'agora y polo tanto más que facer.

Llegaos estos díes, cuando yá s'acerca'l bon tiempu, ye'l momentu de poner en condiciones los preseos que van usase: *la gadaña*, con una parte de madera denomada *estil* onde s'estremen *las manganiellas*; pa empalmar la gadaña al estil diba *la muezca* y *l'argolla* y dempués una *cuña* o *pina* qu'apertaba l'estil contra'l *coz*

de la gadaña. Agora llévase a *agatear* la gadaña al ferreiru, poniéndo-y un refuerzu de fierro llamáu *gatu* pa impedir qu'abra al usala. Dempués mángase nel estil y mírase que quede al to gustu, nin mui abierta nin mui zarrada, diciéndose que ta *apuesta* si queda comu te peta.

El mesmu dueñu suel ser el que s'encarga de *cabruñala* pa que corte bien. Pa cabruñar úsense *los fierros*, que tienen dos pieces, *el martiellu* y *la xunca*. Nos fierros más vieyos lo que picaba yera'l martiellu, pero depués llegaron otros que llamen *mecánicos* nos que'l llabor faise la revés: lo que picaba y faía *la canal* yera la xunca, dando entós cola parte plana del martiellu. Los paisanos que cabruñaben bien colos fierros antiguos taben mui bien miraos polos demás, yera seña de distinción y arguyu. P'*afil*ar la gadaña mentes se siega úsase'l *caxapu* y *la piedra d'afil*ar que van al cintu del *segaor*.

Tamién hai que poner en condiciones al *garabatu*, distintu de *la garabata* (que s'emplega pa trabayar la tierra y ye de fierro). Al *garabatu*, ente otro, hai que recompone-y *los dientes*.

Hai tamién que *calzar las corzas* pa carretar, que siempre fueron equí de *queidón curtiu*. El *queidón* ye'l palu que pasa ente la *parexa* vaques y va a la corza, onde se cargaba la yerba. Comu yera *curtiu* facía munchu más dañu a les vaques que'l *queidón llargu* que se xeneralizó depués; el *curtiu* tien la ventaxa de que les vaques tenien meyor pola corza y entornábase con menos facilidá pero "a fuerza de machaca-llys los contos y mancase muncho". Pa que puea xirar lleva ente'l *queidón* y la corza lo que llamen *remos*. La parte d'abaxu de la corza ye lo que se denomina *calzaúra* y hai qu'arreglala antes d'entamar cola yerba porque ye la parte que más se fraya al dir arrastrándola peles carriles.

El *queidón* tien un furacu na parte d'alantre nel que

va la *llavicha*, que s'engancha al *xugu*; ésti lleva amarráu na so parte central (*medián*) una correa nomada *trasga*. Pa xuncir les vaques hai otros preseos comu *las cornales*, *las mullías* y *las melenas*.

Na corza, enriba la calzadura, que ye la qu'hai que camudar tolos años, tenemos *los tendales*, que van xuníos de llau a llau poles *recheras*, que lleven unos *apretones de cibiella*, unos amarres pa que los tendales nun salgan del sitiu; amás, en cada rechera había un *gabitú* pa enganchar la sogá.

Pa poner la corza en condiciones, poro, hai que dir por cibielles, palos, cambiar les calzadures... Aparte del queidón llargu otra meyora que llegó hai dellos años foi que *las caballerías* sustituyeron a la parexa, que diba más seliquino y facía menos viaxes nun día.

Tamién hai agora *estaferías*, axuntándose los vecinos p'arreglar *las carriles*. Cada añu tendría que dir ún de cada casa y amás, l'añu que tocaba *la fatiga* había llevase la parexa o una caballería p'ayudar a acarretar, porque'l ferreiru o'l carpinteiru collaboraba con daqué del so oficiu que ficiera falta a la comunidá.

Llegaos los díes de sol, comu diximos, y cuanto más meyor, va *segándose la yerba* faciendo *marallos*, que diben *esmarallándose*, ye dicir, espardiéndose cola *forqueta*, un palu qu'acaba abiertu en forma d'uve. Tamién, al tiempu, *desavérase* la yerba que quedó a la solombra los zarros, pa ponelo al sol y que vaya *curando*.

Llueu *revuévese dando-lluy vuelta* y si al atapecer nun ta curao del too y amenaza agua, *emborráxase* pa que nun lo garre l'agua que lo dexa negro. Pero per equí nun s'aveza muncho a facer *borraxos*; los montones son más grandes, *balagares* comu de *media corzá*, qu'hai que volver *abrir* al otru día si vien sol. Comu se dixo, nun suel emborraxase muncho; la yerba déxase *tendío* en suelu tola nueche, sobre too si taba *verde*, porque pal casu que tuviere daqué curao entós sí podía emborraxase al correr

más peligru de perdese.

Nun se faen tampocu munches *varas* porque en cada prau del monte lo normal ye qu'haya una *cuadra*. Polo tanto, lo más corriente per esta zona son los balagares.

A la yerba van tolos de casa: los homes sieguen, les muyeres revuelven y *pañen* y otros homes van *estorgando*, quitando la yerba que se-y amontona al que va *garabatando* pa dir llevándolo al balagar que quier facese. El preséu emplegáu pa esti llabor ye'l *forcón*, una pala con dos o tres dientes. Los nenos ayudaben no que podíen, pero sobre too diben pol agua, llabor bien importante y agradecíu daes les dures condiciones nes que se trabayaba.

Depués *arrástranse* los balagares hasta *l'istablu*, nel mesmu prau o cerca. P'arrastrar emplegaben una vara llarga, *la palanca*, que per un llau va amarrada al xugu y tien amás unes cuerdes pa pasales perriba'l balagar y amarrales al otru cabu. Hai un tipu de palanca asemeyáu que denomen *queidón* y que ye más grande. Con ellos arrástrábase'l balagar y metíase depués la yerba nel *pachar*, pel *bocareiru* (*bocarón* si ye más grande).

Si había que treslladar la yerba a más distancia o baxalo pal pueblu ye cuando se carga na corza. Al ser too terrén mui cuesta en Ricao, munches veces "las vacas tienen qu'esfoitase en frenar la corza que se-llays vien encima". Estos llugares tan pindios denómense *cuañas* y son perconocíes pola so dificultá. Tamién hai paraes cuasi obligatories, *las poixas*, pa descansar un ratu. La corza, pola mor del terrén, nun podía cargase muncho, porque *las carriles* son mui difíciles. Hai que mirar tamién pola manera cargar, quitando la yerba per baxo hasta que se vieran los palos de la corza, col aquel de que nun fuere arrastrando: *esmesar* la corza.

De la corza tiraben casi siempre les vaques, aunque había parexes especiales de bueis pa cargues más pesaes, comu sacar *rollas* de madera de los montes.

Al dir a la yerba cada familia va pa lo d'ellos, teniéndose por vezu segar pa les viudes o los vecinos que tuvieren más apuraos y con praos cerca los tuyos, sobremanera si yá acabares el to llabor. Les viudes, pa pagar el favor, *arrendaban* un día o dos, diben *cocher el pan* del que los ayudó...

Los praos tenien namás esi corte, el del branu. Na *seronda* nun suel facese casi nada y la razón d'ello ye qu'a les vaques malapenes se-yos da *verde*, namái cuandu tån recién paries pue dise por un *sacu de segáu*, y vase por él a una tierra de cerca o a los sucos qu'amuñonen les tierras o los praos.

Güei la situación camudó muncho, casi tolos díes lleguen camiones con *alpacas* dende Lleón, cuandu equí nunca *s'empacó* más que la *pacha* de la escanda. La xente comenta que si se quier que la yerba que vien de fuera seya bono, lo meyor ye dir por ello a Las Babias o a onde seya, ver comu la empaquen, qué yerba ye y cómo ta. El casu ye que nun trai cuenta trabayar tanto como se faía enantes, la vida cambió, y dizse que val más traer esos fardos que pagar a un segador pa que te lo faiga too él; divides la ganancia que pueas sacar ente cuatro o cinco xornales de los que puen participar en recoyelo y nun-yos da pa nada.

Antes diben diez o doce segadores, les muyeres y los nenos; agora nun hai tanta mocedá comu antañu y los que queden nun tienen nin la preparación nin la paciencia que tuvieron los güelos pa facer les mesmas coses. La población mengua y ye cada vez más vieyo. Antes la xente caltenía una rellación de reciprocidá cola naturaleza onde taben inxertos; güei esa rellación ta en procesu de tresformación, yá nun ye la mesma.

Otru problema que se constata en Ricao ye que, pola mor d'esi terrén tan difícil, la maquinaria nun la manexes; los caminos y los praos nun tån preparaos pa

recibir eses máquines pesaes y, amás, los praos de cada casa nun tán concentraos, ta ún nun sitiú y otru n'otru. Poro, contratar maquinaria saldría tamién mui caro*.

* Doi les gracias a: *Milio Rodríguez, José Osorio y Manolo Rodríguez*, de Ricao.